

درآمد

فضای کلاسی، با انجام کاوش‌های علمی و عملی، حضور و کاربرد جغرافیا را در زندگی روزمره تجربه کنند و بدین ترتیب، به درک عمیقی از پیوند جغرافیا با زندگی برسند. در این فرایند، ضروری است آموزش از شناخت مفاهیم ساده‌تری مانند موقعیت، مکان و الگوها شروع شود و به موضوعات پیچیده‌تری مثل فرایندها، ارتباطات، توالی‌ها، روندها، تعاملات، منطقه‌بندی، تغییرات محیطی و توسعه‌ی پایدار برسد. قاعدتاً چنین آموزشی به شناخت و درک و احترام به محیط می‌انجامد.

چکیده

نوشته‌ی حاضر، با در نظر گرفتن ضرورت مذکور، با استفاده از منابع جدید اینترنتی و تجارب شخصی نگارنده تهیه شده است. هدف این مقاله، ارائه‌ی ایده‌های عملیاتی جذاب و منسجم برای آشنایی دانش‌آموزان سطوح مقدماتی تحصیلی با مهارت‌های طرح‌برشی‌های جغرافیایی، انجام و ثبت مشاهدات، تهیه‌ی نقشه و نمودار، تفسیر اطلاعات و ارتباطات جغرافیایی تهیه شده است. معلمان محترم می‌توانند، متناسب با پایه‌های تحصیلی، محتوای آن را به کار ببرند.

جوانان و نوجوانان به عنوان عضو شایسته‌ی اجتماع، به انواع خاصی از مهارت‌ها و اطلاعات نیاز دارند تا در عرصه‌ی زندگی؛ فرایند تصمیم‌گیری و مدیریت آینده‌ی جامعه‌ی گونه‌ای کارآمد عمل کنند. مهارت‌ها و اطلاعات جغرافیایی یکی از این نیازها محسوب می‌شود. این رشته‌ی علمی کلید مهمی برای درک و کشف مؤثر و کارا در دنیای معاصر است. جغرافیا بیش از هر نظام علمی دیگر، انسان را قادر می‌سازد زمین و محیط را بشناسد و به تعادل‌های ظریف و شکننده‌ی موجود میان عناصر انسانی و فیزیکی احترام بگذارد. این علم با تجویز انسان به فنون مکان‌یابی خردمندانه‌ی کارکردهای انسان در فضای جغرافیایی، و نظم‌بخشی به بهره‌گیری از منابع طبیعی، بقای نوع بشر را میسر می‌سازد. در دنیایی که گفت‌وگوها یکی از خصلت‌های بارز آن است، جغرافیا با شناساندن ویژگی‌های سرزمینی و تقویت تعلقات مکانی، ابزار ارزشمندی در چنین گفت‌وگوها محسوب می‌شود. تجربه‌ی نشان می‌دهد که برای تربیت جغرافیایی، باید آحاد جامعه را از سنین کودکی با عملیات و اندیشیدن جغرافیایی درگیر کرد. این عمل به آن‌ها فرصت می‌دهد، ضمن آموزش‌های نظری در

ایده‌هایی برای آموزش

جغرافیا

فرهاد شهزاد عضو هیئت علمی دانشگاه بپن
shahdad@bpnu.ac.ir

پنج موضوع بنیادین جغرافیا

جغرافیا موضوعاتی فوآتر از مکالم فرآگیری پدیده‌ها را مطالعه می‌کند. بسیاری از جغرافی دانان حرفه‌ای و معلمان کشورها گوناگون، به منظور بیان مفاهیم مطرح در کانون این علم و هم چنین، ارائه‌ی تصویری گویا از دنیا، روی پنج موضوع اساسی زیر توافق کرده‌اند:

۱. موقعیت
۲. مکان
۳. تعامل انسان - محیط
۴. حرکت (نقل مکان کردن)
۵. منطقه

این موضوعات ضمن تولید چهارچوبی آموزشی، سبب همگرایی تفکرات و سازمان‌دهی مطالعات جغرافی دانان؛ جغرافی پژوهان و جغرافی خوانان می‌شود. پنج موضوع بنیادین جغرافیا، ایده‌های مهمی ارائه می‌دهند و دانش آموزان کاوشگر می‌توانند با استفاده از آن‌ها به تنظیم و اجرای تحقیق علمی و هم چنین تفسیر داده‌های جغرافیایی اقدام کنند. در تحقیقات علمی عمومی، ممکن است اهمیت هر پنج موضوع یکسان تلقی شود، اما در پژوهش‌های ویژه معمولاً نقش یک یا چند موضوع برجسته‌تر است و سایر موضوعات نقش فرعی و مکمل دارند.

برای آشنایی مقدماتی دانش آموزان پایه‌های متفاوت تحصیلی با پنج موضوع ذکر شده، توصیه می‌شود معلمان و راهنمایان کاوش جغرافیایی، مراحل زیر را به‌جرا در آورند:

■ در یک جلسه، پنج موضوع بنیادی جغرافیا را به کلاس معرفی کنند و در خصوص آن‌ها به بحث و تبادل نظر بپردازند. محتوای نوشته‌ی حاضر اطلاعات لازم برای برگزاری چنین جلسه‌ای را فراهم می‌کند. ضروری است برای تفهیم بهینه‌ی پنج موضوع مذکور، از عکس و اسلاید استفاده شود. اگر تصاویر از محیط‌های آشنا و به‌ویژه درون و اطراف مدرسه یا شهر و روستای محل سکونت دانش آموزان تهیه شده باشند، تأثیر مطلوب‌تری خواهد داشت. معلمان و راهنمایان باید به هنگام نمایش عکس و اسلاید، مجدداً پنج موضوع جغرافیا را یادآوری کنند و بین محتوای تصاویر و موضوعات بنیادین جغرافیا ارتباط برقرار سازند.

■ پس از آشنایی نظری دانش آموزان با موضوعات اساسی جغرافیا، آن‌ها را به گروه‌های دو تا چهار نفره تقسیم کنند.

■ به گروه‌ها، مجموعه‌ای از عکس‌های جغرافیایی داده شود.

■ هر یک از گروه‌ها باید عکس‌های داده شده را به‌طور دقیق بررسی

و سپس بر اساس پنج موضوع بنیادی جغرافیا مرتب کنند.

■ در این مرحله، گروه باید عکس‌های مرتب‌شده را روی کاغذی با اندازه‌ی استاندارد چسباند و برای هر یک متناسب با موضوعی که نشان می‌دهد، تایتل در خور انتخاب کند.

■ در آخرین مرحله، نماینده‌ی هر گروه عکس‌های انتخابی گروه خود را به کلاس ارائه کند و در مورد هر عکس و موضوع درون آن و ارتباطی که با موضوعات پنج‌گانه‌ی جغرافیا دارد، توضیح دهد.

محصول نهایی گروه‌های کاوشگر دانش آموزی را می‌توان در تابلوهای کلاسی نصب کرد و در درس‌های بعدی به فراخور موضوع مورد ارجاع قرار داد.

ایده‌هایی برای کاوش علمی

۱. موقعیت

اولین پرسشی که در هر کاوش جغرافیایی مطرح می‌شود، کجایی یا موضع قرارگیری پدیده‌ها و اشیاست. موضوع «موقعیت» می‌گویند، به این سؤال پاسخ دهند. در جغرافیا، موقعیت به دو صورت مطلق و نسبی بیان می‌شود. موقعیت مطلق یا خاص، محل قرارگیری پدیده‌ها و اشیاء را به گونه‌ای منحصر به فرد و تکرار نشدنی بیان می‌کند. به عبارت ساده‌تر؛ موقعیت مطلق به وسیله‌ی یک نشانی یا آدرس تعیین می‌شود.

شناخته‌شده‌ترین شیوه‌ی بیان موقعیت خاص در جغرافیا، استفاده از دستگاه مختصات جغرافیایی است. این دستگاه موقعیت سیاره‌ای یا محل قرارگیری هر نقطه‌ی روی سطح زمین را با دو متغیر عرض و طول جغرافیایی مشخص می‌کند. از این نوع تعیین موضع می‌توان به عنوان «آدرس نقشه‌ای» نام برد. البته برای تعیین محل قرارگیری یک نقطه می‌توان از آدرس خیابانی نیز استفاده کرد. در این روش، موقعیت مطلق به صورت محلی تعیین می‌شود.

بیان موقعیت مطلق تنها بخشی از پاسخ به کجایی است. برای کامل کردن جواب، می‌توان به موقعیت یک مکان در ارتباط با مکان یا مکان‌های دیگر و در واقع به موقعیت نسبی یا عمومی اشاره کرد.

در حقیقت این نوع موقعیت به تعامل موجود بین مکان‌ها مربوط می‌شود. برای بیان موقعیت نسبی، پارامترهایی مانند زمان، جهت، فاصله و عوارض مشخصه‌ی مکانی به کار می‌روند. زمانی که گفته می‌شود: «دریاچه‌ی ارومیه در شمال غرب ایران است» یا «نوشهر در سواحل جنوبی دریای خزر بزرگ واقع است» یا «تهران در دامنه‌های جنوبی البرز گسترده است»، برای بیان موقعیت از پارامتر جهت جغرافیایی استفاده شده است. البته روش‌های متفاوت‌تری نیز برای اشاره به موقعیت نسبی وجود دارند؛ مثل «ده دقیقه راه با اتومبیل» یا «بانه‌ی تلفن جلوی بانک».

اگرچه دقت موقعیت مطلق بیشتر و برتر از موقعیت نسبی است، اما برای عموم مردم تصور موقعیت نسبی ساده‌تر و بهتر از موقعیت مطلق است.

ایده‌ها

- نظر به این که در مطالعه‌ی موقعیت پدیده‌ها و اشیاء، نقشه جابجگاه خاصی دارد، از این رو پیشنهاد می‌شود حداقل چهار نقشه در کلاس جغرافیا موجود باشد (نقشه‌ی جهان، ایران، استان و نقشه‌ی محلی). لازم است، در یک جلسه به طور مفصل در مورد انواع نقشه‌ها و ویژگی‌ها و اطلاعاتی که هر نقشه ارائه می‌کند، صحبت شود. معرفی و نمایش نقشه‌های ساده و مورد استفاده‌ی عموم، مثل نقشه‌های شهری، راه‌ها و گردشگری مفیدتر است.

- با همراهی دانش آموزان، محل قرارگیری مدرسه روی نقشه معین گردد. سپس با کمک آن‌ها پدیده‌های فیزیکی و انسانی مهم اطراف مدرسه شناسایی و روی نقشه موقعیت‌یابی شوند.

- چنانچه امکان داشته باشد، اردوی یک روزه‌ای برنامه‌ریزی شود.

- قبل از برگزاری اردو، با استفاده از نقشه، ایستگاه‌های مبدأ، مقصد، توقفگاه‌ها، مسیر انتخابی، فاصله‌های مکانی و هم چنین

فاصله‌ی تقریبی زمانی بین آن‌ها مشخص شوند. یا رسیدن به هر یک از ایستگاه‌ها، موقعیت آن از روی نقشه با شناسایی و کنترل شود و

فاصله‌ی مکانی و زمانی طی شده محاسبه گردد. سپس باید

دانش آموزان موقعیت، مسافت و فاصله‌ی زمانی تا ایستگاه بعدی را معین کنند. فعالیت قابل اجرای دیگر، تطبیق دادن پدیده‌های

موجود در مسیر حرکت با موقعیت آن‌ها روی نقشه است. البته

می‌توان به کمک دانش آموزان پدیده‌های موجود در مسیر را قبل از

رسیدن به آن‌ها، از روی نقشه شناسایی و در واقع مشاهده‌ی آن‌ها را

پیش‌بینی کرد.

- از دانش آموزان خواسته شود، نقاط آشنای زیر را روی نقشه‌ی

مناسب نشان دهند:

محل زندگی خویشان و آشنایان، مکان‌هایی که ناکثرون به آن‌جا

سفر کرده‌اند، محل قرارگیری اماکن مهم مذهبی، تاریخی و

تفریحی، موضع عوارض طبیعی مهم مانند رودها و کوه‌ها.

- دانش آموزان به گروه‌های چند نفره تقسیم شدند و برای تهیه‌ی

نقشه‌ی کلی محله‌ی خود اقدام کنند. روی چنین نقشه‌ای، می‌توان

موقعیت انواع ساختمان‌ها و کارکردهای آن‌ها را مشخص کرد.

- از دانش آموزان خواسته شود، به طور توتنی هر هفته اخبار

داخلی و خارجی صدا و سیما را مورد توجه دقیق قرار دهند. آن‌ها

باید موضع مکان‌ها و کشورهای را که در اخبار ذکر می‌شوند، روی

نقشه تعیین کنند و در کلاس جغرافیا گزارشی منصور خود را ارائه

دهند. به گونه‌ای دیگر نیز می‌توان همین فعالیت را اجرا کرد. به

این منظور باید در کلاس جغرافیا، با همکاری دانش آموزان، یکی

از روزنامه‌های رسمی کشور مورد بررسی قرار گیرد تا محل وقوع

رویدادهای مهم داخلی و خارجی شناسایی و روی نقشه‌ی مناسب

موقعیت‌یابی شوند.

- از دانش آموزان خواسته شود، با کمک شبکه‌ی مختصات

جغرافیایی، موقعیت مطلق شهرهای استان محل سکونت خود را از روی نقشه تعیین کنند. سپس شهرها را بر اساس درجات عرض و طول جغرافیایی مرتب کنند و در جدولی بنویسند. می‌توان این فعالیت را گسترش داد و چنین جدولی را برای هر یک از استان‌های کشور و حتی برای هر یک از کشورهای همسایه یا هم‌قاره تنظیم کرد.

- دانش آموزان با استفاده از نقشه‌ی جهان نما و شناسایی خط

استوا و نصف النهار مبدأ، محل چند شهر را در نیم کره‌های شمالی،

جنوبی، غربی و شرقی بیابند. در مرحله‌ی بعد می‌توان از آن‌ها

خواست، با استفاده از نقشه‌ی مناسب، چند شهر ساحلی،

پایکوهی، کوهستانی، دشتی، و کنار رودخانه‌ای را در مسیر

بزرگراه‌ها و مانند آن‌ها شناسایی و در جدولی طبقه‌بندی کنند.

- جورچین یا یازل نقشه‌های استان، ایران و جهان تهیه و از

دانش آموزان خواسته شود، قطعات جورچین را در کنار یکدیگر

قرار دهند و آن‌ها را کامل کنند. آنان با نگرش دقیق به قطعات و یافتن

ارتباط بین این قطعات، آن‌ها را کنار هم قرار می‌دهند و با

موقعیت‌های نسبی قطعات که ممکن است مربوط به استان یا کشور

خاصی باشد، آشنا می‌شوند. جورچینی که برای این فعالیت به کار

می‌رود، باید با دامنه‌ی معرفتی دانش آموزان منطبق باشد. نوع بسیار

ساده ممکن است از سوی آنان توهین آمیز تلقی شود و نوع خیلی

سخت و پیچیده، امکان دارد بی نتیجه بماند. اگر جورچین مناسبی

پیدا نشود، می‌توان نقشه‌ی هدف را روی مقوای چسباند و سپس به

قطعات مناسب برید تا دانش آموزان با دقت در شکل‌ها، عوارض

و نوشته‌ها، جورچین را کامل کنند.

- به دانش آموزان گفته شود، می‌توانند محل مدرسه را تغییر دهند

و به موقعیت جدیدی منتقل کنند. آنان باید روی نقشه موقعیت‌های

پیشنهادی خود را مشخص کنند و در خصوص معایب محل فعلی و

مزایای موضع پیشنهادی گزارشی ارائه دهند.

- از دانش آموزان خواسته شود، فهرستی از شخصیت‌های مورد

علاقه‌ی خود، مثل دانشمندان، نویسندگان، بازیگران و ورزشی،

هنرمندان، و سیاستمداران تهیه کنند و سپس روی نقشه‌ی محل تولد

یا موضع حضور فعلی آن‌ها را نشان دهند. دانش آموزان می‌توانند،

نتیجه‌ی این فعالیت را همراه با معرفی مختصر شخصیت‌های

انتخابی در کلاس کنفرانس دهند.

- هر دانش آموز، نقشه‌ی یک استان یا کشوری را که توسط معلم

معین شده رسم کند. در چنین نقشه‌ای، باید شهرهای بزرگ،

عوارض طبیعی مهم مانند کوه‌ها و رودها نشان داده شوند. در کنار

هر نقشه، تابلویی طراحی شود و اطلاعات جدیدی در خصوص

وسعت، جمعیت و دیگر ویژگی‌های مکان درون نقشه، در آن ثبت

شود. اگر نقشه‌ها روی کاغذهای هم‌اندازه رسم شده باشند،

می‌توان آن‌ها را در یک مجموعه گردآوری کرد و یک اطلس ساخت.

۲. مکان

موضوع «مکان» به این پرسش که یک «موقعیت» چگونه است و چه ویژگی‌هایی دارد، پاسخ می‌دهد. در همین رابطه، جغرافی دانان می‌گویند، آنچه را که موقعیتی متمایز و یگانه می‌سازد، شناسایی کنند. هر موقعیت جغرافیایی، خصایص محسوس و نامحسوسی دارد که به آن هویت و شخصیت می‌دهد و نسبت تمایزش از دیگر محیط‌های کره‌ی زمین می‌شود. جغرافی دانان صفات مذکور را به دو گروه تقسیم می‌کنند:

- یک گروه ویژگی‌های فیزیکی-طبیعی است، شامل اقلیم، اشکال زمین، بیکره‌های آبی، گیاهان طبیعی و زندگی جانوری.
- گروه دیگر ویژگی‌ها یا مظاهر فرهنگی است که خصایص انسانی و تعبیرات محیطی ناشی از ایده‌ها و کنش‌های بشری را در بر می‌گیرد. از جمله‌ی این خصایص می‌توان به ویژگی‌های جمعیتی، الگوهای سکونتگاهی، معماری، گونه‌های فعالیت اقتصادی، شبکه‌های حمل و نقل و ارتباطی، پوشاک، انواع مرزهای مشهود و نامشهود، و حتی جهان بینی و اعتقادات مذهبی، فلسفی، و ادبیات و زبان اشاره کرد.

به تقسیم بندی فوق می‌توان صفات تصویری هر موقعیت را نیز افزود. این ویژگی‌ها ناشی از تصویری است که افراد به واسطه‌ی تجارب عقلانی یا حسی-عاطفی از یک موقعیت در ذهن خود دارند و ممکن است تصویری مطبوع و یا ناخوشایند باشد. بنابراین چنین خصلتی، جزئی از صفات آن موقعیت محسوب می‌شود. مثلاً به هنگام بحث از کشور چین، افراد بر اساس تجارب قبلی خود، تصویری از آن کشور در ذهن می‌سازند که متفاوت از تصاویری است

بسیه منظور ارزیابی میزان تأثیر درس جغرافیا در درک موقعیت در ابتدای سال تحصیلی، متناسب با محتوای درس جغرافیا، از دانش آموزان درخواست شود، یک نقشه‌ی کلی از استان، ایران، فارس یا آسیا و یا کل جهان رسم کنند. می‌توان در پایان سال تحصیلی که دانش آموزان با محتوای درس جغرافیای استان، ایران، آسیا و یا جهان بیشتر آشنا شده‌اند، این فعالیت را تکرار کرد و نقشه‌های حاصله را با نمونه‌های ابتدای سال مقایسه کرد تا دانش آموزان تغییرات به وجود آمده در تصورانشان را بررسی و داوری کنند. از دانش آموزان خواسته شود، در گروه‌های چند نفره در اطراف پارک‌های شهری گردش کنند و روی یک نقشه‌ی کلی کارکردهای اقتصادی اطراف یک پارک را نشان دهند. با این کار، آنان با موقعیت بومی برخی کارکردهای خاص نسبت به پارک‌ها آشنا می‌شوند. می‌توان فعالیت‌های مشابه دیگری را طراحی کرد تا دانش آموزان با مکان بومی برخی کارکردها نسبت به کارکردهای دیگر آشنا شوند.

در یک فعالیت گروهی، صفحه‌ی یادمندی‌های روزنامه‌ها مورد بررسی قرار گیرد و بنا توجه به آدرس‌های ذکر شده در روزنامه، وازگان تعیین کننده‌ی موقعیت محلی، مثل نام شهر، خیابان، کوچه، بلوار و میدان و کلماتی مانند روبه‌رو، جنب، کنار و مقابل استخراج و فهرست و طبقه‌بندی شوند. این فعالیت، ضمن آشنا کردن هرچه بیشتر دانش آموزان با موقعیت محلی و شیوه‌های گوناگون بیان آن، کمک می‌کند، دانش آموزان به طور صحیح و دقیق فرایند آدرس دهی و آدرس یابی را به انجام برسانند.

که موقع صحبت از انسان یا فلیپین در ذهن ایجاد می شود. از این رو، تصاویر ذهنی مربوط به کلان شهرها، شهرک ها و روستاها نیز با یکدیگر متفاوت خواهد بود.

ایده ها

- دانش آموزان در اطراف مدرسه یا محل مسکونی خود گردش کنند و ویژگی های طبیعی و انسانی آن را ببینند. از مشاهدات خود گزارشی مکتوب و در صورت امکان مصور تهیه کنند و در کلاس ارائه دهند. در این گزارش دانش آموز باید سعی کند آن ویژگی هایی را که سبب تمایز محله شان از سایر محیط ها می شود، معین کند. چنانچه محل معینی برای همه ی دانش آموزان در نظر گرفته شود، می توان نتیجه ی کار آن ها را با هم مقایسه کرد و تشابهات و تفاوت های مشاهداتی را دریافت. طریق دیگر برای اجرای این فعالیت، آن است که از هر دانش آموز درخواست شود، محل زندگی خود را فقط با کاربرد چند واژه، مانند مرتفع یا پست، گرم یا سرد، خشک یا مرطوب، جدید یا تاریخی، کم جمعیت یا پر جمعیت، و سنتی یا نوین معرفی کند. به نوع دیگری، می توان از هر دانش آموز خواست، مسیر حرکت روزانه ی خود از منزل تا مدرسه را از دیدگاه مکان شناسی جغرافیایی تحلیل کند و به کلاس گزارش دهد.

- برای آشنا شدن هر چه بیشتر دانش آموزان با کاربردهای متفاوت کلمه ی مکان، می توان از آن ها خواست در فصول گوناگون جست و جو کنند و هر جا که واژه ی مکان به کار رفته است، زیر آن خط بکشند و سپس به تبیین معنی مکان در آن جمله یا عبارات بپردازند. مثلاً در این نمونه ها معنای مکان متفاوت است: مکان صعب العبوری بوده مکان پر سر و صدای بوده، در آن مکان اضطراب داشتم.

- در یک بازی کلاسی و به هر دانش آموز نمایندگی ایران هر یکی از کشورهای خارجی داده شود. او موظف است، در مورد ویژگی های طبیعی و انسانی مکان مأموریت خود گزارش تهیه کند و ارائه دهد. در این گزارش باید صفات برجسته ای درج شود که باعث تمایز کشور مورد نظر از سایر کشورها می شوند.

- نام تعدادی از مکان های آشنا و مشهور داخلی یا خارجی روی کاغذ نوشته شود و سپس هر یک از دانش آموزان به نوبت یکی از کاغذها را بردارد و بعد از مشاهده ی نام مکان، در مورد صفات آن به کلاس توضیح دهد تا سایرین بر اساس ویژگی های بیان شده، محل مورد نظر را شناسایی کنند.

- در گنجینه ی نظم پارسی، اشعاری با مضمون توصیفاتی مکان های خاص وجود دارد. در کلاس جغرافیا اشعار مزبور قرائت شوند و پس از شناسایی محل آن، در گام بعدی دانش آموزان به بررسی ویژگی های طبیعی و انسانی بیان شده در اشعار بپردازند. - از دانش آموزان خواسته شود که از محیط اطراف منزل یا در

مسافرت های بیرون شهری دور و نزدیک، نمونه هایی از خاک های مواضع متفاوت را تهیه کنند و به کلاس بیاورند. مشخص بودن محل برداشت نمونه ها، تأثیر به سزایی در درک عینی تفاوت ها و مشابهت های مکانی خواهد داشت.

- دانش آموزانی که مجموعه ی نمبر، کارت پستال، مسکه یا اسکناس دارند، می توانند مجموعه های خود را به کلاس عرضه کنند و در مورد تصاویر و تعلقات مکانی آن ها به بحث و بررسی بپردازند. در گامی فراتر، می توان از دانش آموزان خواست که با در نظر گرفتن خصایص طبیعی یا فرهنگی هر مکان (مثلاً یک استان یا کشور خاص) نمبر پستی یا کارت پستال طراحی کنند. قاعدتاً در این طراحی باید از ویژگی های برجسته و منحصر به فرد آن مکان ها استفاده شود.

- اقلیم و وضعیت آب و هوایی، یکی از ویژگی های مهم مکانی است. در این زمینه می توان دانش آموزان را به گروه های تحقیقی تقسیم کرد و از گروه ها خواست که وضع آب و هوایی مکان خاصی را در طول یک دوره ی زمانی معین، مانند یک ماه یا فصل، دیده بانی کنند و نتایج حاصله را به کلاس گزارش دهند. در این گزارش، باید مثلاً تعداد روزهای بارانی، آبری، گرم ترین و سردترین روزها، تفاوت دمایی، پر باران ترین مواقع، ماهیت ورزش با دما طی مدت مطالعه ذکر شوند. برای به دست آوردن اطلاعات دیده بانی جوی می توان از برنامه های خبری صدا و سیما، روزنامه های رسمی، و هم چنین، سایت اینترنتی سازمان هواشناسی کشور کمک گرفت. چنانچه گزارش گروه های تحقیق با هم مقایسه شوند، تضادهای تشابهات جوی مکان ها روشن می شود. برای مقایسه ی شرایط آب و هوایی، می توان از نقشه های وضعیت جوی چاپ شده در برخی روزنامه ها استفاده کرد.

- سفرنامه های معاصر یا تاریخی اهمیت به سزایی در بیان ویژگی های مکانی دارند. لذا پیشنهاد می شود، هر دانش آموز یک کتاب یا فصلی از یک سفرنامه را مطالعه کند و خلاصه آن را به کلاس عرضه دارد تا بدین ترتیب، ضمن شناخت مکان ها، با نحوه ی توصیف خصایص مکانی نیز آشنا شوند. در گامی فراتر، می توان از آنان خواست، ویژگی های طبیعی و انسانی و شاخصه های مکان هایی را که در سفرهای کوتاه و بلند خود مشاهده کرده اند، به کلاس ارائه کنند.

- به منظور فعال نگه داشتن ذهن دانش آموزان به هنگام تماشای تلویزیون، می توان از آن ها خواست که در فیلم های داخلی و خارجی با موضوعات متفاوت دقت کنند و خصایص جغرافیایی مکان ها را شناسایی کنند و در اولین فرصت به کلاس گزارش دهند.

- دانش آموزان می توانند در خصوص تصاویر مطبوع و هم چنین ناخوشایندی که از مکان های متفاوت داخلی یا خارجی دارند، گزارشی تهیه کنند و با ذکر دلایل نوع احساس خود، آن را به کلاس ارائه دهند.

۳. تعامل انسان - محیط

این موضوع به مطالعه‌ی کنش و واکنش انسان و محیط و چگونگی اثرات مثبت و منفی متقابل آن‌ها می‌پردازد. لازم به ذکر است که در این مطالعه، محیط صرفاً ماهیت فیزیکی - طبیعی ندارد و معنای آن با توجه به بین‌رشته‌ی فرهنگی و منابع تکنولوژیکی جوامع انسانی متفاوت است. با گسترش دامنه‌ی عملکرد و تأثیرات انسانی، محیط‌های متفاوت به تناسب میزان اثر انسان تغییر یافته‌اند. موضوع تعامل انسان - محیط به تعداد زیادی از پرسش‌های مهم جغرافیایی پاسخ می‌دهد؛ از جمله:

- انسان چه تأثیری بر چشم‌انداز دارد؟
- چگونه محیط بر انسان تأثیر می‌گذارد؟
- وابستگی‌های انسان به محیط چیست؟
- انسان برای زندگی آسان‌تر، چه تغییراتی در محیط ایجاد کرده است؟
- جمعیت‌های انسانی در کدام مکان‌ها زندگی می‌کنند و چرا؟
- جغرافی دانان به منظور مطالعه‌ی نظام‌مند این موضوع، آن را به سه محور تقسیم کرده‌اند:

الف) اثرات محیط بر انسان

ب) اثرات انسان بر محیط

ج) چگونگی وابستگی انسان به محیط

در محور اول، اساس مطالعه‌ی جغرافی دانان، فرایند «سازگاری» است. این فرایند طریقه‌ای است که انسان به تناسب محیط، تغییراتی را در ابعاد اندام شناختی یا پوشاک، مسکن، معماری، عملکرد اقتصادی و مانند آن‌ها به وجود می‌آورد.

محور دوم به بحث در خصوص مزایا و معایب مکان‌ها برای استقرار جمعیت و تغییر و تعدیل شکل محیط متناسب با ارزش‌های فرهنگی، مقصودات اقتصادی - سیاسی و قابلیت‌های فن شناختی انسان می‌پردازد. جغرافی دان در این محور به مضامینی مانند نحوه‌ی عمل مادر طبیعت در محور اثرات انسانی و پاسخ‌های محیطی به عملکرد بشر توجه دارد. آب و هوایی به زمین‌های تولید فراورده‌های غذایی در نواحی حاشیه‌ی بیابانی یا جنگل تراشی به منظور ایجاد فضای لازم برای فعالیت‌های کشاورزی، نمونه‌هایی از تغییر محیطی هستند.

در محور سوم، جغرافی دان بر مطالعه‌ی ماهیت وابستگی انسان به محیط و موراثیک‌های جهانی الگوهای وابستگی متمرکز است. قطع درختان برای تهیه‌ی حیزم یا استفاده از زغال سنگ به منظور تأمین گرمایش زمستانی، بهره‌گیری از رودها برای حمل کالا و انسان، و استخراج منابع طبیعی مانند نفت و گاز، نمونه‌های وابستگی عمیق انسان به محیط هستند.

در بسیاری موارد، نمی‌توان ماهیت تعامل انسان - محیط را صرفاً

در قالب یکی از محورهای فوق‌ترار داد. هنگامی که انسان درختان جنگل را قطع می‌کند تا چوب برای آتش افروزی و فضای بیشتر برای کشاورزی به دست آورد، هم محیط را تغییر می‌دهد و هم خود را به آن وابسته می‌کند. بنابراین ماهیت مطالعه در موضوع «تعامل انسان - محیط» سنتزی و ترکیبی است.

نتایجی که جغرافی دانان از مطالعه‌ی این موضوع به دست می‌آورند، نقش بارزی در برنامه‌ریزی توسعه و مدیریت مسئولانه‌ی محیط دارد.

ایده‌ها

از دانش آموزان خواسته شود، دو فهرست تهیه کنند: یکی در مورد راه‌های تأثیر روزمره‌ی مردم بر محیط (مثل تردد و دفع زباله)، و دیگری در خصوص فعالیت‌های دوره‌ای مؤثر بر محیط (مانند هرس درختان و سوزاندن برگ‌ها). فهرست‌های تهیه شده را در کلاس مطرح سازند و در مورد فعالیت‌های مفید و مضر، ضروری و غیر ضروری، و دامنه‌ی اثرات و پیامدهای آن‌ها بحث کنند و در پایان، با جمع‌بندی مباحث، راهکارهایی برای تغییر رفتار مردم و بهبود شرایط محیط پیشنهاد دهند.

دانش آموزان با مراجعه به منابع کتابخانه‌ای، عکس‌هایی را از وضعیت فعلی و قدیمی محل زندگی و مدرسه‌ی خود تهیه کنند و به کلاس ارائه دهند. سپس عکس‌ها را بر اساس تقدم زمانی مرتب کنند و مشاهدات خود را از چگونگی محل در دوره‌های مختلف تاریخی و نحوه‌ی تغییرات فیزیکی و انسانی آن برشمارند. آن‌چه می‌تواند در چنین بررسی مورد توجه قرار گیرد، شکل و تراکم ساختمان‌ها، کمیت و کیفیت وسایل نقلیه، تعداد و وضعیت ظاهری جمعیت، ماهیت فضای سبز و پوشش گیاهی است.

چنین فعالیتی را در خصوص آمارهای جمعیتی مکانی خاص نیز می‌توان انجام داد و با تحلیل ماهیت تغییرات جمعیتی، در مرحله‌ی بعد به بررسی اثرات گسترش جمعیت بر ویژگی‌های مکانی پرداخت.

دانش آموزان برای استفاده دراعی از یک زمین طبیعی، طرحی تهیه کنند و در آن، تغییرات قبل، هنگام، و بعد از اعمال کشاورزی را بیان دارند. این فعالیت را می‌توان در مورد سایر عملکردهای انسان در محیط نیز اجرا کرد.

دانش آموزان می‌توانند با مراجعه به کتاب‌های داستانی، مانند «ارینسون کرو و نه»، اطلاعات ارزشمندی در خصوص نحوه‌ی تعامل ابتدایی و ساده‌ی انسان با محیط (خوراک بومی، تأمین پوشاک، سرپناه‌سازی، زراعت و دام‌داری) بیابند و شیوه‌های این ارتباط را به کلاس گزارش کنند. در آثار داستانی دیگر، نظیر «جزیره‌ی اسرارآمیز اثر ژول ورن و برخی فیلم‌های داستانی (مانند کارتون خانواده‌ی دکتر ارنست) نیز می‌توان نظایر همین تعاملات را

نحوه‌ی تعامل انسان با محیط در همه‌ی مکان‌ها یکسان نیست. دانش‌آموزان می‌توانند اقدام به شناسایی مکان‌هایی کنند که در آن‌ها انسان باید با شرایط سخت طبیعت (مانند گرما، سرما، خشکی، و ارتفاع زیاد) سازگار شود. شرایط حاکم بر آن مکان‌ها، نحوه‌ی سازگاری و هم‌چنین مشکلات زندگی در محیط‌های مزبور، از جمله موضوعاتی هستند که باید در گزارش دانش‌آموزان مطرح شوند.

اردوی برون مکانی یک روزه‌ای برنامه‌ریزی شود. در طول مسیر می‌توان نحوه‌ی تعامل انسان با محیط را به دانش‌آموزان متذکر شد. تغییرات نوع کالری، شکل مساکن، نوع و میزان پوششاک، ریخت‌شناسی گیاهان و... موضوعاتی هستند که می‌توان آن‌ها را در زمینه‌ی تعامل انسان-محیط مورد توجه قرار داد. تعین مسیر جاده از دره‌های رودخانه‌ای، نشانگر «وابستگی» ترده‌انسان به حاصلت هموارساز فرسایش آب‌های جاری است و عبور جاده از روی بل‌ها، نمونه‌ای از «سازگاری» و گذن تونل‌ها، کوه‌بری و ایجاد خاک‌ریزی‌ها، نمونه‌هایی از «تغییر» محیط توسط انسان به حساب می‌آیند. با دقت جغرافیایی در طول مسیر حرکت، می‌توان نمونه‌های زیادی را شناسایی کرد. مشارکت دادن دانش‌آموزان در کشف موارد سازگاری، تغییرات و وابستگی انسان به محیط، نکته‌ای است که نباید از نظر دور داشت.

با استفاده از تصاویر جغرافیایی، می‌توان سازگاری، تغییر، و وابستگی را در مکان‌های متفاوت جغرافیایی مشاهده کرد و مفاد آن‌را مورد بحث و بررسی قرار داد. تصویر یادگیر بناها در یزد، نشانگر سازش انسان با محیط است. تصویر ساختمان‌های مجهز به کولر و پنکه، تلاش انسان برای تغییر محیط در فضاهای کوچک را نمایان می‌سازد. بنابراین، می‌توان از دانش‌آموزان خواست، عکس‌های جغرافیایی از محیط اطراف یا مکان‌های دور دست تهیه نمایند و سپس آن‌ها را بر اساس سه محور فوق‌الذکر طبقه‌بندی کنند و به کلامی ارائه دهند. در همین رابطه، می‌توان عکس‌هایی از پوشاک مردم تهیه کرد و در مورد ارتباط نوع و ماهیت لباس‌ها با ویژگی‌های محیطی و مزایا و معایب آن به بحث پرداخت.

در صورت امکان، از یک ایستگاه هواشناسی بازدید شود. در این بازدید، می‌توان از هواشناس خواست، در مورد ویژگی‌ها و تغییرات آب و هوایی چند سال گذشته و حتی سالهای دور و وضعیت آینده صحبت کند. از آن‌جا که یکی از دلایل تغییرات آب و هوایی نحوه‌ی تعامل انسان با محیط است، ضرورت دارد، روی این عامل تأکید خاص شود و سازوکار آن بیان گردد. پس از آشنایی مقدماتی با این عامل، می‌توان از دانش‌آموزان خواست، با هم فکری و مراجعه به منابع علمی، گزارشی در زمینه‌ی راهکارهای مقابله با تغییرات هوایی- اقلیمی ناشی از اثر انسان تهیه کنند.

از دانش‌آموزان خواسته شود، از آن‌جا که برای ایجاد تغییر در محیط زندگی یا مدرسه نیاز دارند، فهرستی تهیه کنند. ضروری است، در این گزارش نقایص وضع موجود، علل و وسایل و منابع تغییرات ذکر شوند و با هم فکری سایرین، موارد پیشنهادی بحث و بررسی شوند. نتیجه‌ی این گونه تحقیقات، می‌تواند در برنامه‌ریزی‌های آتی مورد استفاده قرار گیرد.

یوسش‌هایی در خصوص تعامل انسان- محیط طراحی شوند که با چه می‌شد اگر...؟ آغاز کردند؛ مثل: چه می‌شد اگر مدتی به یاغچه‌ی منزل (یا گیاهان یارک‌ها) رسیدگی نمی‌کردیم؟ چه می‌شد اگر در مکان‌های کوهستانی، جاده‌ها را به جای ملایم، مستقیم می‌ساختیم؟ چه می‌شد اگر درختانی را که قطع می‌کنیم، جایگزین نمی‌کردیم؟ چه می‌شد اگر در مناطق بارانی، پشت‌بام‌ها را بدون شیب می‌ساختیم؟

۴. نقل مکان

حرکت به معنای حمل و نقل یک شیء از مکانی به مکان دیگر یا به عبارت دقیق‌تر، از یک موقعیت مطلق به موقعیت مطلق دیگر است. بشر برای این‌که خود را از دوران قرون وسطا به جایگاه کنونی برساند، سامانه‌های حرکتی را به طور فزاینده‌ای بهبود بخشید. صنعت چاپ نیز به تفر و گسترش ایده‌های مشوق تفکر، بیاری رساند. این روند به انداعانی نظیر موتور بخار، الکترونیک، موتور بتزنی و بسیاری دستاوردهای دیگر منجر شد. امکانات دنیای فرامردن، انسان را توانمند ساخته است که آن‌جا که می‌خواهد، در خواه مادی و خواه غیرمادی، بسیار سریع و کارا جابه‌جا کند. در دیدگاه جغرافیا، حرکت عاملی برای پراکنش و اختلاط انسان، کالا، اطلاعات، اندیشه، و تفکر، آتین و رسوم، الگوها، و حتی شیوه‌های گذران اوقات فراغت محسوب می‌شود. موضوع «حرکت» در تلاش است به این یوسش‌ها پاسخ گوید که چگونه انسان‌ها یا اشیا از مکانی به مکان دیگر منتقل می‌شوند؟ این انسان‌ها و اشیا چگونه در جایی که حضور دارند، پیدا شده‌اند؟ چگونه چرا مردم، ایده‌ها، اندیشه‌ها و کالاها به یا از مکان معینی حرکت می‌کنند؟

انسان‌ها به طور نامتعادل در سطح زمین پراکنده شده‌اند. برخی در روستاها، بعضی در شهرک‌ها، تعدادی در حالت کوچرو و بخش اعظمی نیز دو شهرها متمرکز هستند. نظریه‌ی این‌که انسان موجودی اجتماعی است و علاوه بر مکان خود، به مردم، کالاها، خدمات و اطلاعات مکان‌های فراسو وابستگی دارد، میان جوامع بشری تعامل ایجاد می‌شود. آشکارترین شاهد پیوستگی درونی سازه‌ای و تعامل جوامع و مکان‌ها، شبکه‌های حمل و نقل و ارتباطی بسیار گسترده‌ای است که دنیا را به هم پیوند داده‌اند.

موضوع حرکت، به بررسی جابه‌جایی انسان، کالا و اطلاعات

در بستر مکانی می پردازد. حرکت مردم، صادرات و واردات، ارتباطات انبوه و جریان های اطلاعاتی، ذاتاً جغرافیایی هستند و نقش عمده ای در شکل دادن به دنیای فرامردن و ایجاد مفاهیمی مانند اقتصاد جهانی و دهکده های جهانی دارند.

جغرافی دانان موضوع حرکت را به سه بخش تقسیم می کنند: حرکت انسان: از زمان ظهور انسان تا کنون، حرکت و جابه جا شدن وی توسعه ی زیادی یافته است. با پای پیاده شروع کرد و به حمل با جانوران رسید و سپس خود را وابسته ی انواع ماشین های کندرو و تندرو زمینی، هوایی-فضایی و دریایی کرد. اکنون استفاده از توانایی های فوق العاده ی زاینده ای، سبب شده است که انسان بتواند در واقعیت مجازی خود را جابه جا کند. امروزه، جابه جایی انسان در قالب مهاجرت یکی از مشغله های فکری اندیشمندان حوزه ی علوم انسانی است.

حرکت کالاها: تولیدات و کالاهای راه های گوناگونی حمل و توزیع می شوند تا جوامع بیشتری از آن ها بهره مند گردند. محصولات تولیدی، اغلب به وسیله ی کامیون ها (زمینی)، هواپیما (هوایی) و کشتی ها (آبی) جابه جا می شوند. وسایل ترابری یخچال دار امکان انتقال و توزیع بسیاری از اقلام غذایی و دارویی را به مناطق دور دست فراهم ساخته است.

حرکت اندیشه ها و ایده ها: اندیشه ها و ایده ها از انسان منشأ می گیرند، اما به وسیله ی سامانه ای به نام ارتباطات منتقل و منتشر می شوند. راه های متعددی برای انتشار ایده ها و اندیشه ها وجود دارند، از جمله نامه، تلگرام، تلفن، تلویزیون، و وسایل ارتباط جمعی، دیوارنویسی ها، برجسب ها، پادوهای تبلیغاتی، و امروزه فراشهره های ارتباطی (اینترنت) و پست الکترونیک.

ایده ها

دانش آموزان می توانند در قالب گروه های کوشک در قانچهار نفره در جامعه ی خود جست و جو کنند و گروه های زبانی متفاوت را بسازند و در مورد منشأ و نحوه ی انتقال آن ها به مکان فعلی و دلایل حرکت آن ها تحقیق کنند. کاوشگران جوان می توانند بر حسب مورد، از آگاهان محلی و یا کتب مستند تاریخی استفاده ببرند. همین فعالیت را می توان در خصوص قومیت ها و پیروان مذاهب گوناگون، نژادها، حاشیه نشینان شهری و... در جاصحه ی خودی و حتی کشورهای دیگر اجرا کرد.

دانش آموزان می توانند از اقلام موجود در کلاس یا حتی کیف مدرسه و پوشاک خود فهرستی تهیه کنند و سپس در مورد مواد خام مورد نیاز برای ساخت آن ها و همچنین در خصوص مکان احتمالی تولید مواد خام و محصول نهایی و شیوه ی احتمالی حمل آن ها به بحث بپردازند. محل تولید اقلام مورد بحث را براساس داخل یا خارجی و محلی-ملی طبقه بندی کرده و وابستگی خود به مکان های دیگر را تعیین کنند. همین فعالیت را می توانند در مورد اسباب منزل یا موادی که داخل معازدی خاصی به فروش می رسند، اجرا کنند.

دانش آموزان موظف شوند، نمونه هایی از اندیشه ها و ایده های وارداتی (مثل ادبیات، موسیقی و نقاشی) را مشخص کنند و در مورد راه های گسست آن ها از مکان های دیگر گزارشی تهیه و به کلاس ارائه دهند. در خصوص شیوه های گند و سریع ارتباطات و هم چنین راه های جلوگیری از حرکت اندیشه ها و ایده ها (مبیزی، فاصله های جغرافیایی، مرزهای زبانی و...) اظهار نظر کنند. در گزارش خود فضایی را ترسیم سازند که فاقد امکانات ارتباط باشد.

دانش آموزان در خصوص ویژگی های سه نوع حمل و نقل (زمینی، هوایی و دریایی) مطالعه و در کلاس گزارش دهند. ارائه ی مثال های ملموس از وسایل بیرون دانش آموزان که توسط یکی از

پرتال جامع علوم انسانی

راه‌های سه گانه حمل شده‌اند، به درک بهتر مطلب کمک خواهد کرد.

در یک کلاس آزاد، از دانش آموزان خواسته شود، مشاهدات و تجربات شخصی فرد را از مسافرت یا وسایل متفاوت (خوردنی و شخصی، اتوبوس، مینی بوس، قطار، مترو، هواپیما، کشتی، قایق، کالسکه، چارنیابان و مرکب‌هایی از قیاس است و شتر، دوچرخه، اسکیت و...) بازگو کنند.

از دانش آموزان مهاجر (به مفهوم عام) خواسته شود، در مورد مکان استقرار آب و ایجاد خود کارش کنند و گزارش مکتوب خود درباره‌ی زمان، دلایل و وسایل حرکت و محاسن و مزایای مهاجرت همراه با نقشه‌ای شامل مبدأ و مقصد و مسیر حرکت به کلاس ارائه دهند. در همین فعالیت، دانش آموزان می‌توانند در مورد مکان استقرار خویشان خود تحقیق کنند و گزارش آن را همراه با نقشه‌ی مشخص کننده‌ی مبدأ، مقصد، مسیر حرکت و دلایل مهاجرت ارائه دهند.

دانش آموزان با مراجعه به سالن‌خوردگان جامعه، گزارشی در مورد شیوه‌های حمل و نقل و ارتباط در سال‌های نه‌چندان دور تهیه کنند و تحولات ایجاد شده را به انضمام مطالب در مورد توان‌های حرکتی کنونی مکان مربوطه (ماهیت راه‌ها و جاده‌ها، پایانه‌ی اتوبوس رانی درون شهری و بیرون شهری، پایانه‌ی باربری، ایستگاه راه‌آهن، فرودگاه، اسکله، شبکه‌ی تلفن ثابت و سیار، دسترسی به اینترنت و...) به کلاس ارائه دهند.

همه‌ی دانش آموزان در کاری گروهی، مبدأ و مسیر حرکت خود به مدرسه، طول مسیر و زمان لازم برای طی کردن مسیر را روی نقشه‌ی مناسبی مشخص کنند. چنان‌چه مسیرهای متعددی برای رسیدن به مدرسه وجود دارند، در مورد مزایای مسیر انتخابی و معایب سایر مسیرها توضیح دهند. دانش آموزان می‌توانند همین فعالیت را در مورد محل کار والدین، مسافرت‌های تابستانی یا تفریحی و... اجرا کنند.

۵. منطقه

موضوع «منطقه» پاسخی است به این پرسش که مکان‌ها به چه اندازه شبیه یکدیگرند؟ منطقه، گروهی از مکان‌هاست که واحد اصلی مطالعه در جغرافیا محسوب می‌شود. موقعیت و مکان در درون این قلمرو فضایی به هم گروه می‌خورند. در واقع منطقه، موقعیت‌های نسبی است که در ویژگی‌های فیزیکی-طبیعی و فرهنگی-انسانی وحدت و انسجام دارند. این موضوع پدیدارشناسی می‌باشد. بین شناخت جغرافی دان از مکان‌های محلی و کلیت سیاره‌ای تلقی می‌شود. از این رو، منطقه بندی یکی از مهم‌ترین مشغله‌های فکری جغرافی دانان است و حاصل آن ارائه‌ی معیارهای منسجم و ترکیبی تفکیک منطقه‌هاست. جغرافی دانان و جغرافی پژوهان، علاوه بر منطقه بندی، اقدام به مطالعه‌ی ماهیت و

انرژی‌های وحدت ساز و نیز نحوه‌ی دگرگونی منطقه و هم چنین مقایسه‌ی بین و میان مناطق می‌کنند.

بسیاری از جغرافی دانان سه نوع منطقه را از یکدیگر متمایز می‌سازند:

الف) منطقه‌ی رسمی: محدوده‌ای که به وسیله‌ی مرزهای دولتی یا اداری تعیین می‌شود و ماهیت روشن و مشخصی دارد. اصول سیاسی و اداری خاصی بر تعیین مرز این نوع مناطق حاکم است و کمتر در معرض بحث‌های علمی دانشگاهی قرار می‌گیرد. از نمونه‌های آن می‌توان به کشور، استان، شهرستان یا منطقه بندی فرارادای یک قلمرو توسط نهادهایی مانند شهرداری، اداره‌ی مالیاتی، و آموزش و پرورش اشاره کرد. مناطق طبیعی، مانند کوهستان، دریاچه و باتلاق نیز به واسطه‌ی مرزهای نسبتاً مشخصی که دارند در این گروه قرار می‌گیرند.

ب) مناطق کارکردی: قلمروهایی هستند که گسترش مکانی یک کارکرد خاص را شامل می‌شوند. قاعدتاً اگر کارکرد منطقه متوقف شود، منطقه وابستگی ماهیت خود را از دست می‌دهد و با پذیرش کارکرد جدید، دگرگون می‌شود. مناطق زراعی، معدنکاری، صنعتی، خدماتی و فرهنگی نمونه‌هایی از این گروه هستند.

ج) مناطق محلی یا ادراکی: مناطقی هستند که بر اساس ادراک یا احساس آزادانه‌ی افراد تعریف می‌شوند. مانند منطقه‌ی شمال شهر و جنوب شهر که محدوده‌هایی با مرز خاص نیستند و افراد صرفاً بر اساس ادراک و احساس خود آن‌ها را تجسم و به‌طور ذهنی تحدید حدود می‌کنند.

پایه‌ها

دانش آموزان برای آشنایی با ویژگی‌های فرهنگی، می‌توانند در مواقع مناسب از انواع موزه‌ها، به خصوص موزه‌های مردم‌شناسی، نمایشگاه‌های گوناگون گردشگری، صنایع دستی، فرهنگ عامه، عکس و نقاشی، دیدن کنند. می‌توان از تیم‌های کنش دانش آموزی خواست، هر یک در مورد آداب و رسوم خاص، مثل مراسم تحویل سال نو، جشن‌ها و سوگواری‌ها، از دواج و غیره در سطح کشور و یا حتی در سایر کشورها مطالعه کنند و در کلاس گزارش دهند.

از دانش آموزان خواسته شود، با هم فکری یک‌دیگر اجزای سازنده‌ی مناطق گوناگون طبیعی و انسانی را شناسایی و در جدول‌های تفکیکی درج کنند. بگویند برای هر منطقه، صفت یا صفات ممتازی را که سبب وحدت و پیوستگی اجزا می‌شوند، تعیین کنند.

نقشه‌ی محدوده‌ی اطراف مدرسه تهیه یا ترسیم شود. در مرحله‌ی بعد، هر دانش آموز با انتخاب موقعیت خانه خودشان را روی نقشه مشخص کند. پس از این که همه‌ی دانش آموزان این کار

را انجام دادند، با توجه به الگوی حاصله و براساس میزان تراکم سنجاق‌ها، محیط اطراف مدرسه منطقه بندی شود. این فعالیت به آنان می‌آموزد که منطقه بندی می‌تواند در مورد بسیاری از موضوعات انجام شود. بنابراین، از دانش آموزان بخواهید، معیارهای دیگری برای تقسیم بندی محیط پیشنهاد و در صورت امکان آن را اجرا کنند. از دانش آموزان خواسته شود، با طراحی معیارهایی (مانند کارکرد فضا، تعداد دانش آموزان کلاس‌ها، رشته‌ی دانش آموزان، و پایه‌ی تحصیلی) محیط مدرسه را منطقه بندی کنند. نتیجه‌ی کار عملی خود را روی یک نقشه‌ی کلی نشان دهند. همین فعالیت را می‌توان در مورد فضاهای دیگری که دانش آموزان با آن‌ها سروکار دارد، اجرا کرد. حتی در صورت امکان، اردوی نیم‌روزه‌ی تدارک دیده شود و در این اردو، دانش آموزان را به محیطی که دارای تنوع ویژگی‌هاست ببرند. در آن جا معلم به همراهی دانش آموزان با شناسایی اجزای سازنده محیط و درک مشابهت‌ها و تفاوت‌های موجود، اجزا را گروه بندی و سرانجام مناطق را شناسایی کنند. انجام این نوع فعالیت، نگاه دانش آموز را تربیت می‌کند تا در هر فضایی که حضور می‌یابد، تقسیمات را شناسایی و از فضا بهتر استفاده کند.

دانش آموزان به گروه‌های چهار تا شش نفره تقسیم شوند. تیم‌های کاوشگر باید در اطراف مدرسه به جست‌وجو بپردازند و انواع کارکردها را شناسایی کنند. چنانچه بتوانند با کمک راهنمای پژوهش، حاصل کاوش میدانی خود را روی نقشه پیاده کنند، مناطق کارکردی اطراف مدرسه تعیین خواهد شد. همین فعالیت را می‌توان در مورد مناطق رباتی، مذهبی، قومی و... موجود در شهر پیاده کرد.

به تمامی تیم‌های کاوش دانش آموزی، قلمرویی خاص مانند استان، کشور یا قاره معرفی شود. سپس هر تیم براساس یک یا چند معیار معین طبیعی (ناهمواری، اقلیم، پوشش گیاهی) یا انسانی (زبان رایج، مذهب، معیشت غالب) اقدام به منطقه بندی کند. دانش آموزان باید با مراجعه به کتاب‌های جغرافیایی، اطلاعات مورد نظر را پیدا کنند و نتیجه‌ی کار خود را به صورت نقشه ارائه دهند. مطالعه‌ی مقایسه‌ای نقشه‌ها، نشان خواهد داد که یک قلمرو یا معیارهای متفاوت، مناطق و مرزهای متفاوتی خواهد داشت. با تهیه‌ی نقشه‌ی تقسیمات منطقه‌ای یک محدوده مانند شهر، توسط نهادهایی مثل آموزش و پرورش، اداره‌ی مالیاتی، آتش نشانی، و اداره‌ی بهداشت نیز می‌توان منطقه بندی‌های گوناگونی را مورد بررسی قرار داد.

دانش آموزان در مورد اصطلاحات منطقه‌ای، میانند خاور میانه، خاور نزدیک، خاور دور، اروپای مرکزی، اروپای شرقی، اروپای غربی، آفریقای شمالی، و آمریکای لاتین تحقیق کنند و ضمن شناسایی کشورهای که در این مناطق قرار می‌گیرند،

معیار یا معیارهای این تقسیم بندی‌ها را روشن سازند. برای هر تیم دانش آموزی، یک کشور معین شود تا اعضای تیم در مورد نحوه‌ی منطقه بندی سیاسی آن مطالعه و نتیجه را به کلاس گزارش کنند. همین فعالیت را می‌توان در خصوص تقسیم بندی براساس ناهمواری، اقلیم، جمعیت و... انجام داد.

ایده‌ی نهایی

با اجرای فعالیت‌های ذکر شده، دانش آموزان مطالب و مهارت‌های زیادی در مورد پنج موضوع بنیادین جغرافیا می‌آموزند. به منظور ارزیابی میزان تسلط دانش آموزان در به کارگیری مفاهیم نظری و مهارت‌های جغرافیایی، اجرای ایده‌ی نهایی زیر پیشنهاد می‌شود:

هر دانش آموز تصور کند، نخستین روزنامه نگاری است که فرصت یافته است با کاشفان بازگشته از اکتشاف سرزمین جدید مصاحبه کند. وی باید پرسش‌هایی براساس پنج موضوع بنیادی جغرافیا طراحی کند. با تجزیه و تحلیل و جمع بندی کلیه‌ی پرسش‌هایی توان الگوی مناسبی برای مطالعه‌ی نظام مند جغرافیایی به دست آورد.

در پایان سال تحصیلی و پس از اجرای ایده‌های پیشنهادی طرح‌های مشابه، از یکایک دانش آموزان در خواست شود تا به زبان خود بگویند جغرافیا چیست؟

منابع

1. Hopkins, gary. Five time five: five activities for teaching geography's five themes www.education-world.com/a-lesson/lesson071.shtml
2. kase, lagle (1991). fieldworks in school geography. www.ut.ee/biodidale/kase.html
3. keys-mathews.lisa. The five themes of geography www2.una.edu/geography/statdepted/themes.html
4. helping your child learn geography <http://rcicum.net/moresash/ro560.html>
5. five themes of geography <http://home.epix.net/~skr/fivethemes>
6. fun social studies: the five themes of geography www.funsocialstudies.learninghaven.com/links/geography
7. notes on the five themes www.giftedcenter.com/five-themes.htm
8. teaching geography at school and home www.ericdigests.org
9. the five fundamental themes of geography www.hannasd.org/sths/gaffy/5themes.htm
10. the five themes of geography www.nationalgeographic.com/resources/ngo/education/themes.html
11. 5 themes of geography www.homestead.com/parkview/fivethemes-ns4.html